

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

FƏRMAN KƏRİMZADƏNİN ƏSƏRLƏRİNDƏ ONOMASTİK VAHİDLƏR VƏ ONLARIN LİŅQVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

İxtisas: 5706.01 – Azərbaycan dili

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Leyla Əmrəddin qızı Məmmədova**

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi
dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı–2024

Dissertasiya işi Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində Müasir Azərbaycan dili kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Mahirə Nağı qızı Hüseynova

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Məhərrəm Əvəz oğlu Məmmədov

filologiya elmləri doktoru, professor
İkram Ziyad oğlu Qasimov

filologiya elmləri doktoru, dosent
Nəriman Fərman oğlu Seyidəliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 – Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının
sədri:

filologiya elmləri doktoru, professor
Nadir Balaoğlan oğlu Məmmədli

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Sevinc Yusif qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri:

filologiya elmləri doktoru, professor
İsmayıl Oruc oğlu Məmmədli

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Görkəmli Azərbaycan yazıçısı, ədəbi-bədii irsi ilə ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizdə xüsusi yeri olan Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənmiş onomastik vahidlər üzərində araşdırma aparmaq elmi-texniki tərəqqinin hazırkı mərhələsində olduqca aktual görünür. Bu aktuallığı şərtləndirən və zəruri edən əsas məsələlərdən biri yazıçının əsərləri əsasında onomastik vahidlərin linqvistik-tipoloji xüsusiyyətlərinin araşdırılmasıdır.

Məlumdur ki, 52 il ömür sürən, dərin həyatı müşahidə və həssas duyumu olan istedadlı nasir Fərman Kərimzadə “Qanlı aşırım”, “Qanlı zirvə”, “Xudafərin körpüsü”, “Çaldıran döyüşü”, “Təbriz namusu”, “Qoca qartalın ölümü” kimi dəyərli tarixi romanlarında, həmçinin bir sıra povest, hekayə, etnoqrafik eskiz və publisistik məqalələrində cəmiyyətin inkişafı, sosial-iqtisadi mühiti, xalqın həyat təzi, məişəti, əmək məşğuliyyəti və s. ilə bağlı olan onomastik vahidlərdən əsərlərinin dilinin təsir gücünü artırmaq, güclü obraz yaratmaq məqsədilə istifadə etmiş və bu onomastik lay onun əsərlərində daha spesifik xüsusiyyətlər kəsb etmişdir. Fərman Kərimzadə əsərlərinin dilində öz inikasını tapmış onomastik vahidlərin bu və ya digər spesifik xüsusiyyətlərinin üzə çıxarılması, tədqiqi olduqca aktualdır. Çünki bədii əsərlərdə xalq, tayfa, yer və s. xüsusi ad bildirən sözlər mötəbər mənbə rolunu oynayır.

Fərman Kərimzadənin bədii irsi kimi, onun dili də zəngin və çoxcəhətlidir. Yazıçı romanlarında çox saylı onomastik vahidlərdən istifadə etmişdir ki, bunların linqvistik-tipoloji xüsusiyyətlərinin araşdırılması aktualıq kəsb edən məsələlərdəndir.

Onomastik vahidlərdən istifadə sənətkarın nitq mədəniyyətinin üslub özəlliyini aşkarlayan faktorlardandır.

Fərman Kərimzadənin əsərlərindəki onomastik vahidlərin seçilməsi, toplanılması, linqvistik baxımdan təhlil olunması, onların üslubi xüsusiyyətlərini hərtərəfli şəkildə öyrənmək üçün olduqca zəngin material verir. Çünki yazıçı romanlarında istifadə etdiyi onomastik vahidlərə bir çox hallarda öz münasibətini bildirmiş,

bəzən onları etimoloji baxımdan təhlil etmiş, bədii mətləblərin yadda qalmasında, qavranılmasında bu xüsusi adlardan ustalıqla istifadə etmişdir. Söz sənətkarının əsərlərində əksini tapan onomastik vahidlərin digər elmlərin-tarix, coğrafiya və etnoqrafiyanın inteqrasiyası fonunda hərtərəfli şəkildə tarixi-tipoloji, fonetik, leksik-semantik, üslubi və qrammatik xüsusiyyətlərinin tədqiqi, öyrənilməsi dil tarixinin, eyni zamanda, müasir dilçiliyin bəzi nəzəri və praktik məsələlərinin həlli üçün aktuallıq kəsb edir. Yazıçının əsərlərində əksini tapan onomastik vahidlər xüsusən də toponimlər müxtəlif elm sahələrinin tədqiqat obyektinə olsa da, ümumilikdə onomastik leksikanın cəmiyyətin tarixi və dil sisteminin inkişafı baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Fərman Kərimzadənin dilindəki toponimlərin linqvistik şərhində bir məsələni də diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır ki, əsərlərdəki coğrafi adların *“məntəqələrin hər biri təbiətin öz əli yaranmış bir abidədir - onların bədiiliyi öz içindədir, elə adında emosiya daşlaşıb. Heç bir bəzəksiz bu yerlər insana gözəl duyğular təlqin edir...Təbiətin bədiiliyi ilə insan emosiyaları arasındakı ahəngi yazıçı uğurla tapır və təbiətin obrazını əyaniləşdirir”*¹. Fərman Kərimzadə yaratdığı tarixi romanlarında çoxsaylı onomastik adlara müraciət etmişdir ki, bunların bədii-üslubi təhlildən keçirilməsi yazıçının linqvopoetikasının nəzəri məsələlərini işıqlandırmaq baxımından xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Azərbaycan şair və yazıçıların yaradıcılığında onomastika tədqiqatçıları tərəfindən müxtəlif istiqamətlərdən araşdırılmışdır. Fatma Bağırovanın “S.Rəhimovun əsərlərinin onomastik leksikası”, Dürdanə Əliyevanın “M.S.Ordubadinin romanlarında onomastik vahidlərin linqvistik xüsusiyyətləri”, Tahirə Vəliyevanın “Mehdi Hüseynin onomastikası”, Həcər Hüseynovanın “Səməd Vurğunun bədii əsərlərində onomastik vahidlərin linqvistik xüsusiyyətləri”, Elmira Həməzəyevanın “Ü.Hacıbəyovun əsərlərində antroponimlər”, Arifə Zeynalovanın “Nəsimi əsərlərinin dilində onomastik vahidlər”, Mahirə Hüseynovanın “XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşıq və el

---

¹ Hacıyev, T.İ. Şeirimiz, nəsrimiz əbədi dilimiz / T.İ.Hacıyev. – Bakı: Yazıçı, – 1990. – 360 s.

şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlərin linqvopoetikasi (Dərələyəz mahalı üzrə)”, Zemfira Abbasovanın “Elçin Əfəndiyevin əsərlərində onomastik vahidlərinin linqvistik xüsusiyyətləri”, Ceyhunə Hüseynovanın “Mehdi Hüseynin romanlarında antroponim toponimlərin linqvistik xüsusiyyətləri” buna bariz nümunə ola bilər.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənmiş onomastik vahidlər bu tədqiqatın obyektini təşkil edir. Predmeti isə bu onomastik vahidlərin linqvistik xüsusiyyətləridir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Fərman Kərimzadənin tarixi romanlarında işlənən onomastik vahidlərin müqayisəli-tarixi və sinxron araşdırma şəklində tədqiq etmək, xüsusi adlar barədə müəyyən təsəvvür yaratmaq, onların leksik-semantik xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq olduqca əhəmiyyətlidir. Məhz bu cəhətlər nəzərə alınaraq tədqiqatın qarşısında aşağıdakı məqsəd və vəzifələr qoyulmuşdur:

-Antroponimlərin və etnonimlərin leksik-semantik və üslubi məqamlarını aydınlaşdırmaq;

-Toponimlərin və hidronimlərin üslubi aspektlərini şərh etmək;

-Zoonim, kosmonim, ktematonimlərin leksik-semantik və üslubi xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq;

-Yazıçının əsərlərində onomastik vahidlərin struktur-qrammatik xüsusiyyətlərini araşdırmaq;

-Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən onomastik vahidlərin tərkibini müəyyənləşdirmək;

-Azərbaycan dilinə aid milli onomastik vahidləri araşdırmaq;

-Ərəb və fars dillərinə məxsus olan və eyni zamanda, hibrid onomastik vahidləri faktlar əsasında müqayisəli şəkildə tədqiq etmək;

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işində təsviri, tarixi, müqayisəli, nəzəri və üslubi təhlil, elmi ümumiləşdirmə üsullarından istifadə olunmuş və tədqiqat aparılmışdır. Tədqiq olunan romanlarda xeyli sayda onomastik vahidlər müşahidə edilmiş və onlar istinasız araşdırmada təhlil olunmuşdur. Bu onomastik vahidlərin əksəriyyəti

əsərlərin dilində işlənmiş real-məlum xüsusi adlardırsa, bir qismi isə yazıçı təxəyyülünün məhsuludur, qeyri-real onomastik vahidlərdir. Bir cəhəti də xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır ki, qeydə aldığımız onomastik vahidlər ilkin formasında yazıçının xalqın dilindən götürüb dəyişmədən işlətdiyi orfoqrafiyada (yazılışda), bəzən də müasir şəkildə verilmişdir. Ümumiyyətlə, poetik onomastikanın əsas tədqiqat vasitəsi üslubi metoddur. İlk dəfə olaraq Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlədilən onomastik leksika zəngin nəzəri baza üzərində tədqiqat predmetinə çevrilmiş, sistemli şəkildə araşdırma predmeti olmuşdur. Zahirən şərti işarə, etiket kimi görünən xüsusi adlar bədii ədəbiyyatda çox zəngin üslubi imkanlara malikdir. Bədii ədəbiyyatda adlar, onların obrazlara verilməsi, əsərin ideyasının inkişafında onların rolu, yazıçının fərdi onomastikası, folklor və xüsusi ad yaradıcılığı və s. vasitəsilə elmi tədqiqata yönəldilir. Onomastik tədqiqatda xüsusi adların mənşəyini araşdırmaq, onların dil mənsubiyyətini müəyyənləşdirmək, bu sistemin inkişaf prosesini izləmək, orada xalqın dili və tarixini, iqtisadi, siyasi, etnik və mədəni əlaqələrini öyrənməkdə tarixi metod tədqiqatçı üçün ən etibarlı elmi təhlil vasitəsidir. Onomastik material üzərində elmi təhlillər apararkən müqayisəli metod tədqiqatçının köməyinə çatır. Müqayisəli metod ilə oxşar və fərqli onomastik vahidlər qohum və qohum olmayan dillərin materialları ilə müqayisə edilir. Bir dilə məxsus onomastik layın daxilində də maraqlı müqayisələr aparmaq mümkün olur. Təsviri metodla isə onomastik sistem üçün xarakterik hadisə və qanunauyğunluqlar aşkar edilir. Buna görə də təsvir edilən dil hadisə və qanunauyğunluqları çox faktlarla əsaslandırılmalıdır.

Tədqiqata cəlb olunan başlıca mənbə Fərman Kərimzadənin “Xudafərin körpüsü”, “Çaldıran döyüşü”, “Qarlı aşırım”, “Təbriz namusu”, “Qoca qartalın ölümü” tarixi romanları, hekayələri və şeirləri olmuşdur. Bunlardan başqa, Azərbaycan ədəbi dilinə, dilimizin dialekt və şivələrinə aid çap olunmuş monoqrafiya və lüğətlərə istinad edilmiş, onomastikaya dair çoxsaylı elmi nəşrlər və doktorluq dissertasiyaları problemin öyrənilməsində nəzəri əsas olmuşdur.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. Dissertasiya işində, əsasən, aşağıdakı müddəalar müdafiyyə çıxarılmışdır:

- Onomastik vahidlərin leksik-semantik xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılması;
- Onomastik vahidlərin tarixi-lingvistik xüsusiyyətlərinin izah edilməsi;
- Onomastik vahidlərin leksik tərkibinin göstərilməsi;
- Onomastik vahidlərin yaranma yollarının aşkar edilməsi, onların struktur təhlilinin verilməsi;
- Onomastik vahidlərin leksik tərkibinin konkretləşməsi və semantik mənşə baxımından tədqiq edilməsi;
- Onomastik vahidlərin mənşəyinin müəyyən edilməsi, onların etimoloji-semantik və struktur əsaslarının müəyyənəlməsi;
- Ümumilikdə onomastik layın lingvistik mənzərəsinin müəyyənəldirilməsi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyada Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi roman ustası kimi tanınan Fərman Kərimzadənin əsərlərindəki onomastik vahidlər ilk dəfə olaraq lingvistik təhlilə cəlb edilmişdir. Ədəbiyyatşünaslıq baxımından zəngin materiallar verən bu romanların dilçilik mövqeyindən, lingvistik baxımından da araşdırılması həm Azərbaycan onomastikası üçün, həm bədii üslubda xüsusi adların semantik, üslubi mövqedən bütün incəlikləri ilə aşkarlanması üçün, həm də yazıcının fərdi üslubunu səciyyələndirmək əhəmiyyət kəsb edir. Bu, onomastik vahidlərin daxili səciyyəindən irəli gəlir. Belə ki, *“dilin lüğət tərkibinə daxil olan onomastik leksika onu yaradanların-dil daşıyıcılarının etnoqrafiyasını, milli-mədəni mənsubiyyətini, ətraf aləmi dərk etməsini, məişətini, cəmiyyətin yaşadığı ictimai-siyasi formasiyaları özündə dəqiqliklə əks etdirir. Onomastik leksikada, xüsusən də toponimiyada, antroponimiyada və ktematonimiyada gedən proseslərin sürəti və miqyası, dilin başqa səviyyələri ilə müqayisədə olduqca böyükdür”*².

---

² İnanç, E. Azərbaycan dilinin onomastik leksikası-dünən, bu gün, sabah // “Azərbaycan onomastikasında gedən proseslər” Respublika konfransının materialları, – Bakı: – 25 may 2007-ci il. – s.11-13.

Dissertasiyada Fərman Kərimzadənin tarixi romanlarındakı surətlərə, hadisələrin baş verdiyi və ya təsvir olunduğu yerlərə verilən adlar, onların üslubi xüsusiyyətləri, əsərlərin ideya-bədii təsir qüvvəsinin artmasında onomastik vahidlərin obrazlılığı, romanların dilində xüsusi ad yaradıcılığı, yazığımızın fərdi onomastikasının təhlili və s. məsələlər diqqət mərkəzində olmuşdur. Tədqiqatda Fərman Kərimzadənin əsərlərində, xüsusilə də romanlarında işlənmiş onomastik vahidlərin leksik-semantik və etimoloji xüsusiyyətləri, eləcə də yaranma yolları araşdırılmışdır. Həmçinin yazımızın əsərlərindəki onomastik vahidləri tədqiq edərkən burada Qərbi Azərbaycanın Azərbaycanın qədim torpaqları olmasını elmi dəlillərlə sübut etmişik.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Onomastikaya dair axtarış və tədqiqatlar tarixi yaşatmaq deməkdir. Xüsusi adların yazıçı üslubundakı bədii rənglərinin şərhinə diqqət xalqın tarixi keçmişinə müasir baxışlar üçün stimulyerici amil rolunu oynayır. Ümumiyyətlə, onomastik vahidlərin tədqiqi bir neçə cəhətdən əhəmiyyətlidir:

a) Dilin lüğət tərkibinin bütövlükdə xarakteristikasını vermək üçün onomastik vahidlərin tədqiqi son dərəcədə vacibdir;

b) Onomastik vahidlərin çoxunda indi dildə olmayan forma və anlayışların izi qala bildiyinə görə bunların tədqiqi dilçiliyin ən mürəkkəb və mühüm sahələri hesab edilən dil tarixi, dialektologiya və üslubiyyat üçün zəruri faktlar verə bilər;

c) Onomastik materialın öyrənilməsi dilçiliklə yanaşı, tarix, etnoqrafiya, sosiologiya, coğrafiya və başqa elmlərin bir sıra problemlərinin açılmasına kömək edir;

d) Onomastik vahidləri düzgün bilmək və yazmaq insanın ümumi mədəniyyətinə təsir edən vasitələrdəndir.

Araşdırma Azərbaycan xalqının tarixi, soykökü, etnik tarixi, tarixi coğrafiya, etnoqrafiya, nəzəri onomastika sahəsi üçün, habelə üslubiyyat elmi üçün nəzəri-elmi baxımdan qiymətli faktlar verir. Bundan başqa, ayrı-ayrı yazıçıların bədii əsərləri əsasında onomastik baxımdan aparılacaq gələcək tədqiqatlar üçün nəzəri əsas kimi

istifadə oluna bilər. Praktiki baxımdan da bu dissertasiya işinin nəticələri qiymətlidir. Ali məktəblərdə onomastika və üslubiyyatdan keçirilən dərslərdə onomastikaya, xüsusən də poetik onomastikaya aid dərslər və dərslər vəsaitləri, eləcə də monoqrafiyaların hazırlanmasında, onomastik lüğətlərin tərtibi işində bu araşdırmadan istifadə etmək olar.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işi AAK-ın tələblərinə uyğun olaraq müvafiq müzakirə mərhələlərindən keçmişdir. İşin əsas müddəaları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi elmi jurnal və məcmuələrdə, xarici ölkələrin nüfuzlu jurnalında dərc etdiyi məqaləsində, həmçinin müəllifin beynəlxalq konfranslardakı çıxış və məruzəsində öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Müasir Azərbaycan dili kafedrasında hazırlanmışdır.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi mündəricat, giriş, üç fəsil, on paragraf, iki yarım paragrafdan nəticə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Dissertasiya işi (242574 şərti işarə), 3 fəsil (birinci fəsil 3 paragraf 90269 şərti işarə; ikinci fəsil 4 paragraf 81095 şərti işarə; üçüncü fəsil beş paragraf 54289), nəticə (3739), istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Dissertasiya işinin ümumi həcmi 257105 şərti işarədən ibarətdir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin “Giriş”ində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, dissertasiyanın elmi yeniliyi, tədqiqat metodları, obyektı və predmeti, məqsəd və vəzifələri, nəzəri-praktiki əhəmiyyəti, aprobasiyası, strukturu AAK-ın tələblərinə uyğun şəkildə göstərilmişdir.

Dissertasiya işi 3 fəsil 12 paraqrafdan ibarətdir.

I fəsil **“Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənmiş antroponim, etnonim, hidronimlərin leksik-semantik və etimoloji xüsusiyyətləri”** adlanır. **“Antroponimlərin leksik-semantik və etimoloji xüsusiyyətləri”** adlı birinci paraqrafda Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən antroponimlər təhlilə cəlb edilmişdir.

Hər bir xalqın şəxs adları həmin xalqın tarixinin bir hissəsidir. Xalqın tarixi qədər adların tarixi də qədimdir. İlk adlar hələ qəbilə şəraitində meydana gəlmiş, hər qəbilənin yalnız özünəməxsus adı olmuşdur. İnkişafın yeni mərhələsində-artıq müəyyən bir xalq halına gəlmiş tayfa birləşmələri dövründə yeni tələbat yaranmış, cəmiyyət üzvləri arasında ünsiyyətin, qarşılıqlı iqtisadi və siyasi münasibətin genişlənməsindən yaranan bu tələbata uyğun olaraq xüsusi şəxs adları çoxalmağa, tədricən formalaşmağa, sabitləşməyə, ən nəhayət, ənənəyə çevrilməyə başlamışdır. Bunu o dövrə aid qədim Azərbaycan ədəbiyyatında xalq dastanlarının ən mükəmməl nümunəsi sayılan “Dədə Qorqud” boylarındakı kişi və qadın adlarından da görə bilərik.³

V.V.Vinoqradov bədii əsərlərdə xüsusi adların seçilməsi problemi haqqında yazır: *“Bədii əsərlərdə ad, familiya, ləqəblərin seçilməsi məsələsi, müxtəlif janr və ədəbi növlərdə onların quruluşca rəngarəngliyi, səciyyələndirici funksiyaları və s. haqqında külli*

---

³ Mustafayeva, Q. Onomastik vahidlərin üslubi linqvistik xüsusiyyətləri / Q.Mustafayeva. – Bakı: Nurlan, – 2001. – 180 s.

*miqdarda nümunələr nümayiş etdirmək olar. Bu bədi üslubiyyatın ən böyük və mürəkkəb mövzularından biridir”.*⁴

Fərman Kərimzadənin əsərlərində şəxs adları xüsusi adların əsas hissəsini təşkil edir. Bu da təbii haldır. Çünki antroponimlər özündə həm tarixiliyi, həm də müasirliyi yaşadan ən vacib onomastik vahiddir. Təsadüfi deyil ki, “*Antroponimika leksikanın tərkib hissəsi olub, antroponimlərin əmələ gəlməsi qanunauyğunluqlarını, ad sistemində yerini, inkişafını, onların advermə adət-ənənələri ilə qarşılıqlı əlaqəsini, mənşəyinə görə növlərini, dildə aktiv və passivliyini və s. xüsusiyyətlərini öyrənir*”.⁵ Məhz buna görə də Fərman Kərimzadə kimi qüdrətli söz ustalarının dilindəki antroponimləri üslubi-lingvistik cəhətdən təhlilə cəlb etməyin əhəmiyyəti böyükdür.

Adların meydana gəlməsində tarixi, ictimai, mədəni şəraitin rolu böyükdür və belə adların çoxunda hər dövrün izləri görünməkdədir. Adlarda xalqın məişəti, inamı, diləyi və əməlləri, habelə fantaziyası öz əksini tapmaqdadır.

Müasir Azərbaycan dili zəngin antroponimik leksikaya malikdir. Antroponimik kateqoriyalar müasir Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində iki formada işlənir:

- a) əsas adlar: şəxs adı, ata adı, soyad.
- b) köməkçi adlar: ləqəb, təxəllüs, titul.

1) Müasir Azərbaycan ad sistemində əsas ad kateqoriyalarına əsl adlar, ata və soyadları daxildir. Çünki mövcud rəsmi sənədlərdə (doğum haqqında şəhadətnamə, şəxsiyyət vəsiqəsi, hərbi билет, əmək kitabçası, diplom və s.) əsasən bu adlar yazılır. Elə buna görə də əsl ad, ata və soyadları əsas və rəsmi adlar hesab edilir.

2) Köməkçi ad kateqoriyalarına ləqəb, təxəllüs və titullar daxildir. Köməkçi adlar yuxarıda adları çəkilən rəsmi sənədlərdə qeyd olunmur. Şəxs ömrünün müxtəlif dövrlərində fəaliyyəti, xarici

---

⁴ Adilov, M. Azərbaycan onomastikası / M. Adilov, A.Paşayev – Bakı: ADU, – 1987. – 88 s.

⁵ Paşayev, A. Azərbaycan şəxs adlarının izahlı lüğəti. / A.Paşayev, A.Bəşirova – Bakı: Mars-Print, – 2003. – 192 s.

görünüşi, xarakteri, başqalarının ona münasibəti və s. ilə bağlı olaraq köməkçi adlar ala və ya götürə bilər. Köməkçi adlar bilavasitə şəxsin özü ilə əlaqədar olduğu üçün qədim türk adlarının spesifik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir.⁶

Mədəd Çobanov göstərir ki, bədii əsərlərdə özünə yer tapan şəxs adlarını-antroponimləri bədii antroponim, onu öyrənən elm sahəsini isə bədii antroponimika adlandırmaq daha münasib olardı. Çünki ünsiyyətimizdə iştirak edən bütün dil ünsürləri kimi, şəxs adlarının mahiyyətində də gizli bir çeviklik və elastiklik vardır. Onlar bədii dilin estetik dairəsini genişləndirə bilərlər. Bədii antroponimika dedikdə, hər şeydən əvvəl, bədii əsərlərə və həmin əsərlərdəki surətlərə-personajlara verilən adların üslubi xüsusiyyətlərini, əsərin bədii təsir gücünün artmasına xidmət edən, ona əlavə imkan yaradan antroponimik vahidlərin rolunu, komik təbiətini, obrazlılığını öyrənən antroponimika nəzərdə tutulur. Başqa sözlə desək, bədii antroponimika bədii əsərlərdəki bədiilik funksiyası daşıyan antroponimik vahidlərin öyrənilməsi ilə məşğul olur. Bütün onomastik vahidlər kimi, antroponimik vahidlər də tariximizin açılmamış səhifələrini, ədəbi dilimizin tarixini, üslubiyyətini və müasir dilimiz üçün səciyyəvi olan sahələrinin öyrənilməsinə geniş imkan verir.⁷

Qızqayıt Mustafayeva qeyd edir ki, həyatda adların mənası ilə onun daşıyıcısı arasında bir əlaqə olmasa da, bədii ədəbiyyatda şəxs adları, adətən, personajlarının təbiəti ilə əlaqədar olur. Burada əsərin janrına, məzmununa uyğun, surətin səciyyəsinin tamamlanmasına kömək edə bilən, müəyyən effekt yaradan adlardan istifadə olunur. Bu məqsədlə yazıçılar ya xalq dilindən gələn adlardan istifadə edir, yaxud da personajların xarakterinə uyğun olaraq özləri yeni adlar yaradırlar.⁸

---

⁶ Paşayev, A. Azərbaycan antroponimikası / A.Paşayev. – Bakı: “Elm və təhsil”, – 2015. – 320 s.

⁷ Çobanov, M. Azərbaycan antroponimiyasının əsasları / M.Çobanov. – Bakı: Maarif, – 1998, – 332 s.

⁸ Mustafayeva, Q. Onomastik vahidlərin üslubi linqvistik xüsusiyyətləri / Q.Mustafayeva. – Bakı: Nurlan, – 2001. – 180 s.

Fərman Kərimzadənin yaradıcılığını, xüsusilə də tarixi romanlarını nəzərdən keçirdikdə xeyli sayda antroponimlərə rast gəlmək olar. Bu antroponimlər daha çox tarixi şəxsiyyətlərlə bağlıdır. Bu əsərlər tarixi romanlar olduğundan müəllifin tarixi şəxsiyyətlərə daha çox müraciət etdiyini görmək olar. Biz bu romanları tədqiq etdikdə antroponimin bütün növləri ilə qarşılaşa bilərik: istər şəxs adları, ata adları, fəmilialarla, istərsə də ləqəblər, təxəllüslər, titullarla.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan dilinin lüğət tərkibi kimi antroponimiyası da zəngindir. İstər qədim və istərsə də müasir antroponimlərimizdə xalqımızın özünəməxsus mədəniyyəti, məşğuliyəti, etik və estetik görüşləri öz əksini tapmışdır. Azərbaycan antroponimlərinin inkişafı göstərir ki, antroponimlər dilimizin müxtəlif dövrləri ilə uyğunlaşmış və dildə baş verən dəyişikliklər antroponimlərin inkişaf dinamikasına öz təsirini göstərmişdir.

Antroponimlər, nümunələrdən görüldüyü kimi, oxuculara bağlılaşdığı hissi emosional təsirlə qiymətləndirilməlidir. Fərman Kərimzadənin yaradıcılıq qayəsi onun poetik təfəkkürünün əyaniləşdirən söz seçimində, o cümlədən, şəxs adlarında özünü büruzə verir. Onun qələmində antroponimlər sosial-tarixi gerçəkliyə bədii nüfuz vasitəsi rolunu oynayır. Adlar sistemində baş verən fəallıq üslubi təşəbbüskarlığın nəticəsindən irəli gəlir. Antroponimlərdən istifadə Fərman Kərimzadənin sənət prinsiplərinə sədaqət və münasibətdən doğur.

Bir məqamı xüsusi olaraq diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır ki, antroponimlərin mətn mühitindəki üslubi səciyyəsinə müəyyənləşdirərkən apelyativ leksikanın rolunu da dəyərləndirmək vacibdir. *“Çünki antroponimlərin məna mənbəyinin əsasını apelyativ sözlər təşkil edir. Apelyativ hissələrinə, yəni məna mənbələrinə görə bu və ya digər antroponimin hansı mənanı ifadə etməsi barədə fikri söyləmək olur”*⁹.

---

⁹ Hüseynova, C.H. Mehdi Hüseynin romanlarında antroponim və toponimlərin linqvistik xüsusiyyətləri: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyanın avtoferatı) / – Bakı, 2017. – 26 s.

Birinci fəslin ikinci paragrafı **“Etnonimlərin leksik-semantik və etimoloji xüsusiyyətləri”** adlanır. Etnonimlər Azərbaycan dili leksikasının bir hissəsini təşkil edir. Etnonim yunan mənşəli – ethnos (xalq) və onoma (ad) sözlərinin birləşməsi olub, dilçilikdə tayfa, xalq və millət adı mənasını bildirir. Etnonimlər xalqın ictimai-siyasi həyatı ilə bağlıdır və tarixin müxtəlif mərhələsində meydana gəlmişdir.

Fərman Kərimzadənin əsərlərində xeyli sayda etnonimlərə rast gəlmək olar. Bunlara nümunə olaraq oğuz, uyğur, türk, əfşar, qacar, bayandur, varsaq/vaysaq, cəlayir, təkəli, boyat/bayat, ustacılı, şamlı, kolanlı, şadıllı, bəydilli, xələc/xalac, suldus, uruz, saracılı/sarıcalı, bəhmənli, tatar və bu kimi etnonimləri göstərə bilərik. Nəticə olaraq qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan xalqının mənşəyinə, tarixinə, etnogenezinə dair əvəzsiz mənbə olan etnonimlərin tədqiqi, araşdırılması, etimologiyasının açılması bu gün də türkologiyanın, o cümlədən Azərbaycan dilçiliyinin qarşısında duran əsas problemlərdəndir.

Birinci fəslin üçüncü paragrafı **“Hidronimlərin leksik-semantik və etimoloji xüsusiyyətləri”** adlanır. Dilimizin leksik tərkibində hidronomik sözlər xüsusi lay təşkil edir. Bu qrup vahidlər öz əlamətlərinə görə xüsusi əhəmiyyətə malikdir. “Hidronim” su obyektlərinə verilən ümumi addır. Bildiyimiz kimi, su obyektləri quruluşuna, həcminə və yaranma tərzinə görə olduqca müxtəlifdir. Burada:

a) təbii su obyektləri okean, dəniz, körfəz, göl, çay, şlalə, bataqlıq və s;

b) süni su obyektləri – kanal, arx, deryaça, quyu və s. bir-birindən fərqlənir.

Hidronimlərin etimoloji təhlilində qədim dil elementlərini, tarixi məlumatları dəqiqləşdirmək, habelə tayfa və qəbilə adlarını aşkar etmək məqsədi güdülür.

Fərman Kərimzadənin əsərlərində Kür, Araz, Samur, Pirsaat, Astara, Tərtər, Vədi, Ağsu, Arpa, Zoğalavay, Zəngi, Kürək, Naxçıvan, Qara, Qarqar, Kürmük, Şabran çayları, Xəzər dənizi,

Göyçə, Qanlı, Göygöl, Urmiyə gölləri, Qotur, İsa bulaqları və s. kimi hidronimlərə rast gəlmək mümkündür.

II fəsil **“Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənmiş toponim, zoonim, kosmonim, ktematonimlərin leksik-semantik və etimoloji xüsusiyyətləri”** adlanır.

İkinci fəslin birinci paragrafı **“Toponimlərin leksik-semantik və etimoloji xüsusiyyətləri”** adlanır.

Azərbaycan dilinin lüğət tərkibində diqqəti cəlb edən laylardan birini toponimlər təşkil edir. Bunların yaranması, inkişaf xüsusiyyətlərinin açılması, aydınlaşdırılması dilçiliyin vacib məsələlərindəndir.

Bədii əsər yazan sənətkar hadisələrin cərəyan etdiyi məkanı seçir, məqamında işlənən coğrafi adlar isə bədii dilin təsir qüvvəsini artırır. Janrından asılı olaraq, bədii üslubda toponimlərin istifadə məqamları müxtəlifdir.¹⁰

Fərman Kərimzadənin tarixi romanlarında hadisələrin cərəyan etmə arealı çox genişdir. Buna görə də əsərdə toponimlər bolluğu yaranır. Biz də bu toponimlərin bir hissəsinin leksik-semantik xüsusiyyətlərini, etimologiyasını nümunələr əsasında göstərməyə çalışmışıq.

Fərman Kərimzadənin əsərlərində çoxlu sayda toponimlər işlənmişdir. Biz bu toponimlərin bəzilərinin etimologiyasını və onlara uyğun müəllifin əsərlərindən nümunələr verməyə çalışmışıq. Çünki toponimlərin bir qismi zəngin informasiya yükünə malikdir. A.V.Superanskaya haqlı olaraq göstərir ki, toponimlər tarixin aynasıdır. Bu cəhətdən toponimlərin semantikasının açılması xalqın tarixinə, dilinə, mədəniyyətinə, iqtisadiyyatına və s. məsələlərə dair maraqlı məlumatlar verir. Buna görə də hər bir toponimin ayrı-ayrılıqda öyrənilməsi, onların qonşu və qohum xalqların dillərinə aid faktlarla qarşılaşdırılması vacibdir.

İkinci fəslin ikinci paragrafı **“Zoonim, kosmonim, ktematonimlərin leksik-semantik və etimoloji xüsusiyyətləri”**

---

¹⁰ Mikayılova, Ə.N. Onomastik vahidlərin üslubi imkanları. (XIX əsrin ikinci yarısında yaranmış nəsr əsərlərinin materialları əsasında linqvistik tədqiqat) / Ə.N.Mikayılova. – Bakı: “Memar Nəşriyyat–Poliqrafiya” MMC, – 2008. – 302 s.

adlanır. Azərbaycan dilində onomastik vahidlərin bir qrupu zoonim, kosmonim, ktematonimlərdən ibarətdir. Zoonimlər heyvanların, quşların, balıq növlərinin, həşəratların, sürünənlərin, müxtəlif növ gəmiricilərin adlarını əhatə edir. Kosmonimlər dilimizdə səma cisimlərinin adlarını bildirən sözlərdir. Dilimizdə maddi-mədəniyyət abidələrinin, elm və texnika ilə, mənəvi mədəniyyətlə bağlı əsərlərin, xüsusi əşyaların, fəxri adların, inzibati idarə, təşkilat və sairənin adını bildirən yüzlərlə onomastik vahidlər işlənmişdir. Bu adlar ktematonimlər sisteminə məxsusdur.

Tarixi faktlardan aydın olur ki, türkdilli xalqlarda da heyvan və quşlara xüsusi ad vermək ənənəsi ibtidai dövrlərdən başlayaraq geniş yayılmışdır. O cümlədən, azərbaycanlılar da bir sıra hallarda inəyə, camışa, ata, itə və digər heyvanlara xüsusi ad – “ləqəb” verib, onları həmin adla çağırışlar. Müşahidə və axtarışlar göstərir ki, Azərbaycanda etnik-tarixi inkişaf prosesində heyvan və quşların əksər növlərinə xüsusi advermədən istifadə olunmuşdur.

Yazılı ədəbiyyatımızda müxtəlif nasir, dramaturq və şairlərimiz də yeri gəldikcə zoonimlərin bədii-üslubi imkanlarından istifadə etmişlər. Fərman Kərimzadə əsərlərində Ülkər (at adı), Alapaça (at adı), Qızılqanad (at adı), Göydəmir (at adı), Qarabulud (at adı), Ərəb (at adı), Qırat (at adı), Kuveyl (at adı), Səhləb (at adı), Dəcmə (at adı), Əbia (at adı), Şverma (at adı), Bənək (it adı), Alagöz (maral adı), Qayaqapan (kərtənkələ adı) kimi zoonimlər işlənmişdir.

Dilimizdə səma cisimlərinin adlarını bildirən sözlərin xüsusi mövqeyi vardır. Səma cisimləri dedikdə, Günəş, Ay, Yer, ulduzlar, bürclər, kraterlər və s. nəzərdə tutulur. Şübhəsiz, müxtəlif planetlərə, bürclərə, ulduzlara verilən adlar şərti-ləqəb xarakteri daşıyır.¹¹

Dünyanın digər xalqlarında olduğu kimi, azərbaycanlıların ulu babaları da sirlə dolu olan kainatı, xüsusilə Ayı, Günəşi, ulduzları, qalaktikamızın planetlərini Yerdən maraqla seyr etmiş, onlara qəribə adlar verilmiş və haqqında müxtəlif əfsanə və rəvayətlər uydurmuşlar. Babalarımız uzun müddət öz talelərini səma

---

¹¹ Qurbanov, A.M. Azərbaycan onomalogiyasının əsasları: [2 cildə] / A.M.Qurbanov. – Bakı: Nurlan, – c. 2. – 2004. – 504 s.

cisimlərinin hərəkətinə uyğun şəkildə yozmuş, belə hesab etmişlər ki, hər adamın göydə bir ulduzu vardır.

Fərman Kərimzadənin əsərlərində Ay, Günəş, Mərrix (Mars) ulduzu, Əqrəb bürcü, Əcdaha bürcü, Balıq bürcü, Ayı bürcü kimi kosmonimlərə rast gəlmək mümkündür.

Bundan başqa, Fərman Kərimzadənin əsərlərində “Gülüstan”, “Bustan”, “Divan”, “Şahnamə”, “Türkiyə tarixi”, “Xosrov və Şirin”, “Məntiq”, “Siyasətnamə” əsərləri, “Cəmi-ət Təvarix” və “Təkmilat əl-əxbar” kitabları, “Molla Nəsrəddin” məcmuəsi, “Bənövşə” qoşması, “Dübeyti”, “Misri”, “Sarıtel”, “Baş saritel”, “Tərəkəmə”, “Uzundərə”, “Ceyran”, “Mirzə Hüseyn” havaları, “Segah” muğamı, “Mərtəbeyi” çin qabı, “Qayış qoydu” oyunu, “Saqıyan”, “Meynab”, “Mədrəsə” şərəbləri, “Qələmkar”, “Daran”, “Bəhrəməsuri” parçaları, “Zəyi”, “Munlan”, “Zəfərani”, “Ləli”, “Xas”, “Bəyaz” pambıq növləri və s. kimi ktematonimlərə rast gəlmək mümkündür.

Yuxarıda qeyd olunan onomastik vahidlərin və bunlara bənzər hər bir xüsusi adın düzgün və dəqiq müəyyənləşdirilməsi və onların təhrif olunmamasına nəzarət xüsusi tarixi və mədəni əhəmiyyətə malikdir. Çünki bunlar bilavasitə xalqımızın tarixi, coğrafiyası, iqtisadiyyatı, ictimai-siyasi, elmi-həyatı, mədəniyyəti, dili, etik-estetik görüşləri və s. ilə bağlıdır.

Ümumiyyətlə, dilin lügət tərkibində xüsusi mövqeyi olan onomastik vahidləri toplamaq, tədqiqata cəlb etmək, lüğətlər tərtib etmək, onların orfoqrafik və orfoepik problemlərini xüsusi işləmək, xalis Azərbaycan dilinə məxsus onomastik vahidlər sistemi yaratmaq hazırda Azərbaycan dilçiyinin qarşısında mühüm bir vəzifə kimi durmalıdır.

III fəsil “Fərman Kərimzadənin əsərlərində onomastik vahidlərin struktur-qrammatik və mənşə xüsusiyyətləri” adlanır. Bu fəsildə onomastik vahidlərin formalaşması üsulları leksik, semantik, morfoloji, sintaktik üsulla yaranan onomastik vahidlər, onomastik vahidlərin mənşəcə təsnifi verilmiş, əsərdən nümunələr göstərilmişdir.

Bu fəslin **“Leksik üsulla yaranan onomastik vahidlər”** adlanan birinci paragrafında yazıçının əsərlərində işlənən leksik

üsulla yaranan onomastik vahidlərə diqqət çəkmişik. Başqa dillərdə olduğu kimi, Azərbaycan dilində də leksik yolla sözyaratma prosesi ən qədim derivitoloji hadisədir. Bu prosesdə heç bir qrammatik vasitə olmadan sözlər dəyişir, ümumilik bildirməklə yanaşı, xüsusi obyekt adlarını da ifadə edir. Dilimizin onomastik leksikasında bu hadisə geniş yayılmışdır. Məsələn, Pəri, Çiçək, Bayram, Cahan, Gövhərtac, Murad, Aynaşah, Daşdəmir, Baba, Ceyran, Nəzakət, Şiraslan, Dədəbala, Vətən, Şahpəri, Qönçə, Bahar, Güllər, Güldəstə, Aslan, İslam, Püstə, Oruc, Atabəy, Ağacan və s. antroponimlər bu yolla yaranmışdır. Bu sözlərdən şəxs adı kimi istifadə olunarkən həmin sözlərin semantikasında müəyyən dəyişiklik, inkişaf baş verir, yeni məna çalarları-şəxs anlayışlarını bildirir.

Leksik yolla söz yaradıcılığı Azərbaycan dili onomastik leksikasının digər qruplarında da özünü göstərir və xüsusən ktematonimlərdə daha çox müşahidə olunur. Məsələn, “Ruhani”, “Baş sarıtel”, “Uzundərə” havaları, “Bənövşə” qoşması, “Gülüstan” əsəri və s. ktematonimləri buna bariz nümunədir.

Bunlardan başqa, bir sıra ulduz bürcləri adları da leksik üsulla əmələ gəlmişdir. Məsələn, Əqrəb, Balıq, Əjdaha bürcləri və s. həmin sözlərlə adlarını daşdıqları obyekt arasında heç bir məna əlaqəsi yoxdur.

Toponim və hidronimlərdə leksik yolla sözyaratma nisbətən az məhsuldardır.

III fəslin ikinci paragrafı **“Semantik üsulla yaranan onomastik vahidlər”** adlanır. Xüsusi adların bir qismi semantik üsulla, konversiya yolu ilə yaranır. Belə ki, müxtəlif nitq hissələrinə mənsub olan bir sıra ümumi sözlər substantivləşir və sırf xüsusi ad əmələ gətirir. Bu cəhətdən onomastik vahidlərin semantik üsulla aşağıdakı əmələgəlmə tiplərini göstərmək olar:

1. Sifətin ismə keçməsi əsasında. Bu prosesdə sifətlər substantivləşir və ismin suallarına cavab verir. Dilimizin onomastik leksikasında sifət+isim modeli aşağıdakı şəkildə mövcuddur:

a) Antroponimlərdə: qara-Qara, nazlı-Nazlı, yaxşı-Yaxşı, ballı-Ballı, güllü-Güllü, şirin-Şirin və s.

b) Toponimlərdə: qara-Qaraqoyunlu, Qaradağ, Qaradonlu, Qarakollu, Qaraqzey, ağ-Ağqoyunlu, Ağdağ, Ağsaray, sarı-Sarıyer, Sarıqaya, qoşa-Qoşadağ, dəli-Dəlidağ, göy-Göyçay, daşlı-Daşlıkənd, turş-Turşsu və s.

2. Felin ismə keçməsi əsasında. Faktlar göstərir ki, felin təsriflənməyən formalarından feli sifətlər və felin əmr, xəbər formalarında olan bəzi sözlər substantivləşərək ismin sualına cavab verir.

a) Antroponimlərdə: xuda+ver+ən-Xudaverən, toz+qop+ar+an-Tozqoparan, suxra+ver+di-Suxraverdi, xuda+ver+di-Xudaverdi və s.

b) Toponimlərdə: camış+basan-Camışbasan, ağır+görünməz-Ağrıgörünməz, palan+tökən-Palantökən, tələ+sovan-Tələsovan, su+qovuşan-Suqovuşan, uç+an-Uçan və s.

Semantik üsulla yaranan onomastik vahidlərin başlıca əlaməti onların təsadüfi deyil, müəyyən məqsədlə bağlı olaraq substantivləşməsi və hər hansı obyektə mənalandırmasıdır. Məsələn, Daşlı kəndi daşlı ərazidə yerləşdiyinə görə, Turşsu suyu turş olduğuna görə belə adlandırılmışdır.

III fəslin üçüncü paragrafı “**Morfoloji üsulla yaranan onomastik vahidlər**” adlanır. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənmiş onomastik vahidlərin tərkibində aşağıdakı şəkilçilər iştirak edir:

1. -lı (-li, -lu, -lü) şəkilçisi. A) Antroponimik vahidlər. Dilimizin antroponimik sistemində -lı (-li, -lu, -lü) şəkilçisi vasitəsilə, əsasən, qadın adları və fəmiyyə əmələ gəlir. Məsələn, bal+lı>Ballı, gül+lü>Güllü, naz+lı>Nazlı, tac+lıbəyim>Taclıbəyim, uğur+lu>Uğurlu, ustac+lı>Ustacılı, bəy+li>Bəyli, qaraman+lı>Qaramanlı, təkə+li>Təkəli, Samux+lu>Samuxlu, Bərcəvan+lı>Bərcəvanlı, Məhəmməd+li>Məhəmmədli;

B) Toponimik vahidlər. Toponim yaradıcılığında bu şəkilçi fəal iştirak edir. Məsələn, ağqoyun+lu>Ağqoyunlu, qaraqoyun+lu>Qaraqoyunlu, qaradon+lu>Qaradonlu, osman+lı>Osmanlı, qarakol+lu>Qarakollu, şid+li>Şidli, qəmər+li>Qəmərli, soltan+lı>Soltanlı, sultan+lı>Sultanlı, xınıs+lı>Xınıslı, ustac+lı>Ustacılı, veysəl+li>Veysəlli, borsun+lu>Borsunlu, kolan+lı>Kolanlı, uluxan+lı

>Uluxanlı, zəncir+li>Zəncirli, Mahmud+lu>Mahmudlu, İsmayıl+lı
>İsmayılı, şid+li>Şidli, cidəm+li>Cidəmli, daş+lı>Daşlı, Şiraz+lı
>Şirazlı, bitti+li>Bittili, Bəhmən+li>Bəhmənli, Qoçəhməd+li
>Qoçəhmədli, mərcan+lı>Mərcanlı, Dəlīməmməd+li>
Dəlīməmmədli, ələyəz+li>Ələyəzli, baydar+lı>Baydarlı, turac+lı>
Turaclı, şadı+lı>Şadılı, oncal+lı>Oncallı, ərik+li>Ərikli, şahab+lı>
Şahablı, ardıc+lı>Ardıclı, sarıca+lı>Sarıcalı.

C) Etonimik vahidlər. Etonimlərdə -lı (-li, -lu, -lü) şəkilçisinin varlığı onun qədimliyini sübuta yetirir. Məsələn, ağqoyun+lu>Ağqoyunlu, qaraqoyun+lu>Qaraqoyunlu, şam+lı>Şamlı, osman+lı>Osmanlı, rum+lu>Rumlu, təkə+li>Təkəli, ustac+lı>Ustacılı, qaraman+lı>Qaramanlı, kolan+lı>Kolanlı, bəydil+li>Bəydilli, sarac+lı>Saraclı, şadı+lı>Şadılı.

Ç) Hidronimik vahidlər. Hidronim yaradıcılığında bu şəkilçi bir o qədər də məhsuldar deyildir. Qan+lı>Qanlı və qorxu+lu>Qorxulu göllərini misal çəkmək olar.

2. -çı, -çi, -çu, -çü şəkilçisi. Məsələn, Naxırçı Mustafa, Pinəçi Məhəmməd, Çərçi Qulam, Qasıqçı Usub, Zəkəriyyə Keçəçi.

3. -ı, -i, -u, -ü şəkilçisi. Azərbaycan antroponimik sistemində xüsusi özünü göstərir. Məsələn, nur+u>Nuru, nizam+i>Nizami, xaqan+i>Xaqani, füzul+i>Füzuli, nəsim+i>Nəsimi, nəim+i>Nəimi, xəta+i>Xətai, həbib+i>Həbibbi, qurban+i>Qurbani, sürur+i>Süruri, Pənah+i>Pənahi, Süsən+i>Süsəni, Əlixan+i>Əlixani, Qəzvin+i>Qəzvini, Təbriz+i>Təbrizi, Gilan+i>Gilani, cam+i>Cami, çoban+i>Çobani, Kərbəla+y+i>Kərbəlayi (antroponimlər), haram+i>Harami, cəng+i>Cəngi (toponimlər), çoban+i>Çobani, xan+i>Xanilər (etnonimlər).

4. -ım, (-im, -um, -üm). Azərbaycan dilinin onomastik sistemində bu şəkilçi ilə şəxs adları əmələ gəlir. Məsələn, Aləmşahbəy + im > Aləmşahbəyim, Canbəy + im > Canbəyim, Səlcuqşahbəy + im > Səlcuqşahbəyim, Aişəbəy + im > Aişəbəyim, Xanzadəbəy+im>Xanzadəbəyim.

5. -istan (-istən, -ustan, -üstən) şəkilçisi. Bu şəkilçi Azərbaycan onomastik sistemində xalis topoformant kimi tanınmışdır. Onun vasitəsi ilə həm bir sıra Azərbaycan toponimləri,

həm də başqa regiona məxsus toponimlərin Azərbaycan dilinə aid variantı əmələ gəlmişdir. Məsələn, Gül+üstan>Gülüstan, qobu+ustan >Qobustan, macar+ıstan>Macarıstan, yunan+ıstan>Yunanıstan, hind+ıstan>Hindistan, əfqan+ıstan>Əfqanıstan, gürcü+üstan>Gürcüstan, dağ+ıstan>Dağıstan, ərəb +ıstan>Ərəbistan.

6. –an (-ən) şəkilçisi. Dilimizdə –an (-ən) şəkilçisi onomastik vahidlərin tərkibində özünü leksik şəkilçi kimi göstərir. Məsələn, Gil+an>Gilan, camışbas+an>Camışbasan, muğ+an>Muğan, palantök +ən>Palantökən, şahsev+ən>Şahsevən-toponimləri, tozqopar+an>Tozqoparan, xudaver + ən > Xudaverən, mərd + an > Mərdan antroponimləri, suqovuş + an > Suqovuşan hidronimi, qayaqap+an>Qayaqapan zoonimi.

7. –lar (-lər) şəkilçisi. A) Toponimlər. Məsələn, qara+lar>Qaralar, Qarabağ+lar>Qarabağlar, dünyamal+lar>Dünyamallar, qurd+lar>Qurdlar; B) Antroponimlər. Məsələn, gül+lər>Güllər, bəy+lər>Bəylər.

8. –laq (-lək) şəkilçisi. Dilimizdəki bu şəkilçi vasitəsilə məkan, yer mənasını bildirən isimlər əmələ gəlir. Həmin isimlər bəzən Azərbaycan onomastik sistemində xüsusi ad kimi də iştirak edir. Məsələn, qum+laq>Qumlaq.

9. –maz (-məz) şəkilçisi. Bu şəkilçi mənşəcə iki şəkilçi birləşməsindən əmələ gəlmişdir. İnkarlıq bildirən –ma (mə) və qeyri-qəti gələcək zaman şəkilçiləri olan –ar (-ər//–az/–əz). Həmin şəkilçi ilə yaranan xüsusi adların semantikasında bu özünü göstərir. Məsələn, Ağrıgörün+məz>Ağrıgörünməz dərəsi.

10. –ça (-çə) şəkilçisi. Bu şəkilçi ancaq leksik funksiyaya malik olub, kiçiltmə mənasını əmələ gətirir. Onomastik leksikada bu şəkilçi eynilə həmin semantik xüsusiyyətinə malik toponimlər, hidronimlər yaradır. Məsələn, göy+çə>Göyçə gölü.

11. –ca (-cə) şəkilçisi. Həmin şəkilçi fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Onomastik sistemdə bu şəkilçi az da olsa, xüsusi adlar əmələ gətirir. Məsələn, əyri+cə>Əyricə yaylağı.

12. –ə şəkilçisi. Azərbaycan dilində –ə şəkilçisi vasitəsilə xüsusi sözdən, əsasən, kişi şəxs adından qadın adı bildirən antroponimik vahidlər yaradır. Məsələn, Bəhruz+ə>Bəhruzə.

III fəslin dördüncü paragrafı **“Sintaktik üsulla yaranan onomastik vahidlər”** adlanır. Sintaktik üsulla əmələ gələn onomastik vahidləri iki qrupa bölmək olar: sırf sintaktik qaydada və sintaktik-morfoloji qaydada yarananlar.

a) Sırf sintaktik qaydada yarananlar. 1. Kök+kök modeli. A) Komponentlərinin hər ikisi xüsusi sözlərdən ibarət olan kök+kök modeli: Sultan+Əli>Sultanəli, İbrahim+Xəlil>İbrahimxəlil və s. antroponimlər; Sultan+Əli>Sultanəli bulağı hidronimi; Mirzə +Hüseyn>Mirzə Hüseyn havası və s. ktematonimi; B) Komponentlərindən biri ümumi, o biri xüsusi sözdən ibarət olan kök+kök modeli: Gövhər+tac>Gövhərtac, Məhəmməd+can>Məhəmmədcan və s. antroponimlər; pir+Hüseyn>Pirhüseyn, Mahmud+abad>Mahmudabad və s. toponimlər; C) Komponentləri ümumi sözlərdən ibarət olan kök+kök modeli: ayna+şah>Aynaşah, ağa+can>Ağacan və s. antroponimlər, qara+quzey>Qaraqzey, qara+bağ>Qarabağ və s. toponimlər; ağ+su>Ağsu, pir+saat>Pirsaat, kürək+çay>Kürəkçay və s. hidronimləri; qızıl+baş>qızılbaş etnonimi; qızıl+qanad>Qızılqanad, göy+dəmir>Göydəmir və s. zoonimlər; sarı+tel>“Sarı tel” havası, uzun+dərə>“Uzun dərə” havası və s. ktematonimlər.

2. Kök+kök+kök modeli. Baş+sarı+tel> “Baş sarı tel” havası ktematonimi və s.

b) Sintaktik-morfoloji qaydada yarananlar.

1. Kök+kök+şəkilçi modeli. Əli+xan+i>Əlixani, nur+qul+u>Nurqulu və s. antroponimlər; qara+don+lu>Qaradonlu, at+daş+i>Atdaşı və s. toponimlər; qızıl+üz+ən>Qızılüzən hidronimi; bəy+dil+li>bəydilli etnonimi, qaya+qap+an>Qayaqapan zoonimi; qayış+qoy+du> “Qayış qoydu” oyunu ktematonimi.

2. Kök+kök+şəkilçi+şəkilçi modeli. Toz+qop+ar+an>Tozqoparan antroponimi; qoyun+öl+üm+ü>Qoyunölümü, ağrı+gör+ün+məz>Ağrıgörməz və s. toponimlər; su+qov+uş+an>Suqovuşan hidronimi.

3. Kök+kök+kök+şəkilçi modeli. Aləm+şah+bəy+im>Aləməşahbəyim, səlcuq+şah+bəy+im>Səlcuqşahbəyim və s.

antroponimlər; tək+saqqız+qışlaq+ı>Tək saqqız qışlağı və s. toponimlər, Sultan+Əli+bulaq+ı>Sultanəli bulağı və s. hidronimlər.

4. Kök+şəkilçi+kök+şəkilçi. Tac+lı+bəy+im>Taclıbəyim və s. antroponimlər; ot+luq+bel+i>Otluqbəli və s. toponimlər.

III fəslin beşinci paragrafı “**Onomastik vahidlərin mənşəcə təsnifi**” adlanır.

a) Türk mənşəli aid onomastik vahidlər

Fərman Kərimzadənin əsərlərini tədqiq edərkən Azərbaycan dilinə aid onomastik vahidlərin üstünlük təşkil etdiyini aydın şəkildə görmək mümkündür. Yazıcının əsərlərindən Qarabağlar, Çimənkənd, Ərmik, Kotuz, Bayburt, Daşlı, Haxıs, Hand, Heyranıs, İnqala, Qaralar, Qaladibi, Şidli, Kolanlı, Dərələyəz mahalı, Qaraqoyunlu, Oğlanqala-Qızqala, Millidərə, Ağdağ və s. kimi toponimləri nümunə göstərmək olar.

Azərbaycan qəbilə, tayfa adları və hidronimləri demək olar ki, tamamilə milli dil vahidləri əsasında yaranmışdır. Fərman Kərimzadənin əsərlərini araşdırarkən Azərbaycan dilinə aid etnonim və hidronimlərin xeyli sayda işləndiyini görmək mümkündür. Məsələn: oğuz/oğuzlar, türk, şadılı, kolanı, şamlı, qacar, bayat/boyat, varsaq/vaysaq, bəydilli, saraçlı, bayandır/bayandurlu; Kür, Araz, Samur, Arpaçay, Kürəkçay, Qarqar və s.

Bunlardan başqa Azərbaycan xalq kosmonimləri, zoonimləri, ktematonimlərinin əksəriyyəti də milli xarakterlidir. Bunu Fərman Kərimzadənin əsərlərində də müşahidə etmək mümkündür. Məsələn: Ülkər, Qırat, Bənək və s. kimi zoonimləri; Əqrəb bürcü, Balıq bürcü, Ayı bürcü və s. kimi kosmonimlər; “Xosrov və Şirin” əsəri, “Molla Nəsrəddin” məcmuəsi, “Bənövşə” qoşması, “Saritel”, “Ceyranı” havaları və s. kimi ktematonimləri.

Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən onomastik vahidlərin bir qismi də alınma onomastik vahidlərdir.

b) Ərəb mənşəli onomastik vahidlər

Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən ərəb dilinə məxsus onomastik vahidlər kifayət qədərdir. Onomastik vahidlər müxtəlif xüsusi adlar təşkil edir:

-Toponimlər: Vedi, Ərəbistan, Kəbə, Məkkə, Xələc və s.

-Antroponimlər: Əhməd, Mustafa, İsmayıl, Heydər, Abbas, Əli, Hüseyn, Həsən, Abdulla, Ağaddin, Məhəmməd və s.

-Zoonimlər: Ərəb (at adı), Əbia (at adı), Səhləb (at adı) və s.

c) Fars mənşəli onomastik vahidlər

Fərman Kərimzadənin əsərlərində fars mənşəli onomastik vahidlərə rast gəlmək mümkündür. Məsələn: Buravar toponimi, Rüstəm, Pənah, Bahadır, Hafiz, Xəyyam və s. antroponimləri.

Ümumiyyətlə, Şərq ölkələrində geniş yayılmış bir sıra areal onomastik vahidlər vardır ki, bunlara Fərman Kərimzadənin əsərlərində də rast gəlinir. Məsələn, Məhəmməd, Mustafa, Əhməd, Mahmud, Əli, Abdulla və s. şəxs adları bu tiplidir.

Ç) Hibrid onomastik vahidlər

Fərman Kərimzadənin əsərlərində də hibrid onomastik vahidlər kifayət qədər işlənmişdir.

Şəxs adları: Aləmşahbəyim, Sultanəli, Canbəyim xatun, Səlcuqşahbəyim, Bozağoğlu, Gövhərtac, İbrahimxəlil, Şahbikə, Nurqulu və s.

Yer adları: Palantökən yoxuşu, Qızıltəpə, Qaraqoyunlu kəndi, Qaradonlu kəndi, Qarakollu kəndi, Qızılağac, Mahmudabad şəhəri, Camışbasan kəndi, Dəlidağ, Sarıqaya yaylaqları, Qızqalası dağı, Ağbaba, Pirdirəyi dağı, Almaqulağı düzü və s.

Hidronimlər: Qızılüzən çayı, Ağsu çayı, Göygöl, Pirsaat çayı, Kürəkçay və s.

Etnonimlər: qaraqoyunlular, ağqoyunlular, qızılbaşlar, qarabağlı, bəyduşlu və s.

Zoonimlər: Qızılqanad (at), Göydəmir (at), Alagöz (maral), Qayaqapan (kərtənkələ), Qarabulud (at) və s.

Ktematonimlər: “Uzun dərə” havası, “Şahqulu” üsyanı, “Şeyx Səfi” xalçası, “Qayış qoydu” oyunu, “Molla Nəsrəddin” məcmuəsi, “Mirzə Hüseyn” havası, “Qarabağ şikəstəsi” və s.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, Fərman Kərimzadənin əsərlərindəki onomastik vahidlər sistem halında yazıçının fərdi yaradıcılıq üslubunun formalaşmasında müstəsna əhəmiyyət daşımış, bütün hallarda apelyativ leksika ilə bağlanaraq

bədii mətnlərin estetik gözəlliyinə, müəllifin bədii qayəsinə xidmət etmişdir.

Tədqiqatın yekunları **Nəticədə** ümumiləşdirilmişdir:

Fərman Kərimzadənin əsərlərində onomastik vahidlərin linqvistik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi onun romanlarının poetik imkanlarının müəyyənlişməsi üçün ən yaxşı vasitələrdən biridir.

Fərman Kərimzadəni bir yazıçı kimi tarixi mövzular daha çox maraqlandırır. O, xalqımızın tarixi keçmişinə, görkəmli şəxsiyyətlərinə aid arxiv materialları, rəsmi sənədlər, bioqrafik əsərlər, memuarlar, səyahətnamələr, əlyazmaları və s. toplamış, müşahidələr aparmış, tarixi mövzuda sənət abidələri yaratmaq arzusunu həyata keçirməyə çalışmışdır. Bu cəhətdən buradakı onomastik vahidlərin qədimliyi sübut olunur.

Yazıçı əsərlərində onomastik vahidlərin bütün növlərinə müraciət etmişdir. Bu da öz növbəsində onomastik vahidlər bolluğu yaratmışdır. Dissertasiyada onomastik vahidləri kompleks şəkildə tədqiq etməyə çalışmışıq.

1. Antroponimik vahidlərin təsnifi verilmiş, Aləmşahbəyim, Şah İsmayıl Xətai, Kərbəlayı İsmayıl, Sultanəli, Şeyx Heydər, Abbasqulu bəy Şadlinski, Pənah xan, Əli, Hüseyin, Həsən kimi antroponimlərin isə mahiyyəti, əmələ gəlməsi, törəməsi, mənşəyi, mənası, quruluşu göstərilmiş və müəllifin əsərlərindən nümunələr verilmişdir. Bundan başqa Aləmşahbəyim, Şah İsmayıl Xətai, Sultanəli, Şeyx Heydər, Abbasqulu bəy Şadlinski, Pənah xan kimi dövlət xadimi və görkəmli şəxsiyyətlərin Azərbaycan tarixində mövqeləri, tutduqları vəzifələr bu əsərlərdəki təsviri ilə müqayisə edilmişdir.

2. Əsərlərdə işlənmiş türk mənşəli oğuz, uyğur, əfşar, qacar, qızılbaş, türk, türkmən, bayat, bəydilli, qızılbaş, xələc, şamlı, şadıllı, kolanı, bayandur kimi etnonimlərin etimologiyası açılmış və nümunələr göstərilmişdir.

3. Tarixi romanlarda işlənmiş onomastik vahidlərin əksəriyyətini toponimlər təşkil edir. Bu toponimlərdən Qərbi Azərbaycanın toponimləri (mahallar üzrə), Naxçıvan Muxtar Respublikasının toponimləri, Azərbaycan toponimi və oronimlərin

yanması, etimologiyası, inkişaf xüsusiyyətləri, yayılma arealları aşkarlanmış və nümunələr verilmişdir. Bundan əlavə bu toponimlərin etimoloji təhlili göstərir ki, yer adları şəxs, tayfa, qəbilə, heyvan, bitki, su obyektlərinin və s. adını daşımaqla meydana çıxmışdır.

4. Əsərlərdə işlənmiş hidronimlərin leksik-semantik xüsusiyyətlərindən bəhs olunmuş, Xəzər dənizi, Kür, Araz, Samur, Pirsaat, Kürəkçay, Arpaçay, Qarqar, Zoğalavay kimi hidronimlərin etimologiyası verilmiş və nümunələr göstərilmişdir.

5. Bu əsərlərdə işlənmiş zoonimlər, kosmonimlər və ktematonimlər göstərilmiş, linqvistik xüsusiyyətləri verilmişdir.

6. Əsərlərdə qeydə alınmış onomastik vahidlərin yaranma yollarını araşdırarkən dörd üsula əsaslanmışdır: leksik, semantik, morfoloji və sintaktik üsullar.

7. Əsərlərdə işlənmiş onomastik vahidlərin morfoloji yolla yaranmasında 12 sözdüzəldici şəkilçinin iştirakı qeyd edilmiş və nümunələrlə təsbit olunmuşdur.

8. Sintaktik yolla xüsusi adların yaranması hadisəsi bu əsərlərdə özünü göstərir. Burada həm sırf sintaktik, həm də sintaktik-morfoloji qaydada yaranan onomastik vahidlər vardır. Bu qayda ilə yaranan onomastik vahidlərə əsərlərdən nümunələr də verilmişdir.

9. Sintaktik qaydada yaranan onomastik vahidlərdə kök+kök modeli daha çox üstünlük təşkil edir. 3 sadə sözün yəni kök+kök+kök modeli əsasında düzələn sözlərin qeyri-fəallığı müşahidə olunur.

10. Sintaktik-morfoloji qaydada yaranan onomastik vahidlərdə kök+kök+şəkilçi modeli daha çox üstünlük təşkil edir. Kök+kök+şəkilçi+şəkilçi, kök+kök+kök+şəkilçi, kök+şəkilçi+kök+şəkilçi modelləri əsasında düzələn sözlərin qeyri-fəallığı müşahidə olunur.

11. Yazıcının əsərlərində işlənən onomastik vahidlərin mənşəcə təsnifi verilmişdir.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli şair və yazıçılarının fərdi onomastik leksikasını araşdırmaqla dilçilik elminin bir qolu olan onomastika sahəsinə

əvəzsiz materiallar verməklə yanaşı, leksikologiyanın zənginləşməsinə, inkişafına xidmət edə bilərik.

Tədqiqatın əsas məzmunu aşağıdakı nəşrlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən Vedibasər mahalının toponimləri haqqında // Bakı: Onomastika (1-2) Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, - 2008, №1-2, - s. 81-92.

2. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən Dərələyəz, Zəngibasər, Gərnibasər və Qırxbulaq mahallarının toponimləri // Bakı: Bakı Universitetinin xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, BDU, - 2008, №4, - s. 31-36.

3. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən Naxçıvan Muxtar Respublikasının toponimləri // Bakı: Dil və ədəbiyyat (Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, BDU), - 2008, №6 (66), - s. 76-79.

4. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən bəzi oronimlər // Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti Elmi Xəbərlər. ADU, - 2008, №7, - s. 129-134.

5. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən bəzi toponimlər haqqında // Bakı: Aspirantların və gənc tədqiqatçıların XII Respublika elmi konfransının materialları, - 2008, - s. 243.

6. Этнонимы, используемые в произведениях Фармана Керимзаде // Вестник КазНУ серия филологическая, Казахский Национальный Университет имени Аль – Фараби, -2009, №7-8(123-124), - с. 48-51.

7. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən Naxçıvan Muxtar Respublikasının toponimləri // Bakı: Aspirantların və gənc tədqiqatçıların XIII Respublika elmi konfransının materialları, ADİU, - 2009, - s. 197.

8. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənən hidronimlər // Bakı: Dil və ədəbiyyat (Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, BDU), - 2010, №1 (72), - s. 69-71.

9. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənmiş onomastik vahidlərin struktur-linqvistik xüsusiyyətləri (yaranma yolları) // Bakı:

Filologiya məsələləri AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, - 2010, № 10, - s. 85-94.

10. Fərman Kərimzadənin əsərlərində işlənmiş onomastik vahidlərin ümumi nəzəri məsələlərindən // Bakı: Aspirantların və gənc tədqiqatçıların XIV Respublika elmi konfransının materialları, ADİU, - 2010, - s. 146-147.

11. Fərman Kərimzadənin əsərlərində onomastik vahidlərin leksikasının tərkibi // Bakı: Elm və təhsilin aktual problemləri I Beynəlxalq elmi konfrans, ELGER beynəlxalq-elmi tədris mərkəzi, - 2019, s. 320-328.

12. Fərman Kərimzadənin əsərlərində tarixi şəxsiyyət və obraz adlarının semantikasi // Bakı: Poetika.izm (Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elmi Əsərləri), - 2022, №1, - s. 46-56.

13. Fərman Kərimzadənin əsərlərində adı çəkilən gerçək yer adlarının semantikasi // Bakı: Poetika.izm (Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elmi Əsərləri), - 2023, №1, - s. 139-148.

14. Fərman Kərimzadənin əsərlərində oğuz etnonimi // Neftçala: “Azərbaycan dili və Müasir dilçilik: Problemlər, perspektivlər və çağırışlar ” Beynəlxalq elmi konfrans, - 2024, - s. 36-37.

Dissertasiyanın müdafiəsi 10 Dekabr 2024-cü il tarixində saat 11⁰⁰-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1143. Bakı, Hüseyn Cavid prospekti, 115, Akademiya şəhərciyi, Əsas bina, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 30 Oktyabr 2024-cü il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 23.10.2024
Kağızın formatı: A5
Həcm: 40 338
Tiraj: 100